

at' zní jakkoliv skromně, nelze uskutečnit jinak než pokorou, milosrdenstvím a Boží milostí; že je to vlastně celý křesťanský život, nahlížený z určitého úhlu pohledu.

Takto *erós*, stejně jako ostatní lásky, jen ještě nápadněji pro svou sílu, sladkost, hrůzu a vznešenost odhaluje svou pravou podstatu. Sám o sobě nemůže být tím, čím nicméně být musí, má-li zůstat erótem. Potřebuje pomoc; tedy potřebuje být veden. Je to bůh, který umírá, nebo se stává démonem, pokud nepodléhá Bohu.

V takovém případě by bylo vždycky dobré, kdyby umřel. Může však žít dál a neúprosně k sobě poutat dva lidi, kteří se vzájemně mučí. Oba jsou utýraní jedem nenávisti v lásce, oba palčivě dychtí přijímat a neúprosně odmítají dávat. Jsou žárliví, podezíraví, otrávení, bojují o převahu. Jsou předurčení být svobodní, avšak sami žádnou svobodu neumožňují, žijí z „výstupů“. Přečtěte si *Annu Kareninovou* a nemyslete si, že takové věci se stávají jen v Rusku. Staré přirovnání milenců, že by nejraději jeden druhého „samou láskou snědli“, může být děsivě blízko pravdě.

Křesťanská láska

William Morris napsal báseň nazvanou *Láska stačí* a kdosi ji prý krátce recenzoval slovy: „Nestačí.“ Taková je hlavní myšlenka této knihy. Přirozené lásky nejsou soběstačné. Něco jiného, co nejprve bylo neurčitě popsáno jako „slušnost a zdravý rozum“, ale později odhaleno jako dobrota a nakonec jako celý křesťanský život v jedné určité souvislosti, musí přijít na pomoc pouhému citu, má-li tento cit zůstat sladký.

Nechci tím ovšem snižovat přirozené lásky, ale ukázat, kde leží jejich skutečná sláva. Řeknu-li o zahradě, že se sama neoplotí a nevypleje, neprořeže své ovocné stromy ani sama nezválčuje a neposeká trávníky, neznamená to, že ji hanobím. Zahrada je dobrá věc, ale té kvality nedosahuje sama od sebe. Zahradou, jež se odlišuje od divočiny, zůstane jenom tehdy, když s ní někdo toto všechno udělá. Její skutečná sláva je zcela jiného druhu. O této slávě svědčí sama skutečnost, že potřebuje neustálé pletí a prořezávání. Překypuje životem. Září barvami, voní jako nebesa a každou hodinu letního dne nabízí krásy, které by člověk nemohl nikdy vytvořit a ze svých vlastních zdrojů by si je nedokázal dokonce ani představit. Chcete-li vidět rozdíl mezi jejím a zahradníkovým přispěním, položte tu nejobyčejnější rostoucí bylinu vedle jeho motyček, hrábí, rýčů a balíčků insekticidů: Položili jste krásu, energii a plodnost vedle mrtvých, sterilních věcí. Přesně tak se naše „slušnost

a zdravý rozum“ jeví jako šedivé a mrtvé vedle blahodárnosti lásky. A když je zahrada v plné kráse, bude zahradníkův příspěvek k této kráse ve srovnání s přispěním přírody stále v určitém smyslu nicotný. Bez života rašícího ze země, bez deště, světla a tepla, jež se snášejí z oblohy, by zahradník nemohl udělat nic. Když udělal všechno, jen někde povzbudil a jinde potlačil sílu a krásu, která má jiný zdroj. Avšak jeho podíl, byť malý, je nepostradatelný a namáhavý. Když Bůh vysadil zahradu, ustanovil člověka, aby nad ní panoval, a člověka podřídil sám sobě. Když vysadil zahradu naší přirozenosti a způsobil, aby tu rostly kvetoucí a plodící lásky, ustanovil, aby je naše vůle „upravila“. Ve srovnání s nimi je naše vůle suchá a studená. A kdyby nesestoupila jeho Milost, jako déšť a sluneční svit, neměli bychom pro tento nástroj velké uplatnění. Ale jeho namáhává – a z velké části negativní – služba je nezbytná. Jestliže jí bylo třeba, když zahrada byla ještě rájem, čím spíše nyní, když se půda stala kyselou a zdá se, že se na ní výborně daří nejhoršímu pleveli? Avšak Bože chraň, abychom na ní pracovali v duchu mravokárců a stoiků. Zatímco osekáváme a prořezáváme, víme velmi dobře, že to, co sekáme a řežeme, je veliké svou nádherou a životaschopností, kterou by naše racionální vůle sama o sobě nikdy nemohla poskytnout. Osvočit tuto nádheru, umožnit jí, aby se stala plně tím, čím se pokouší být, vypěstovat vysoké stromy místo křovinaté spleti a sladká jablka místo pláňat – to je část našeho úkolu.

Ale jen část. Nyní se musíme otevřeně utkat s tématem, které jsem dlouho odkládal. Doposud nebylo v této knize řečeno téměř nic o přirozených láskách jako o sokyních lásky k Bohu. Nyní se již této otázce nemůžeme déle vyhýbat. Měl jsem pro toto otálení dva důvody.

Jedním důvodem, který jsem už naznačil, je skutečnost, že tato otázka nepředstavuje místo, kde by většina z nás

potřebovala začít. Na počátku jen zřídkakdy „mluví do naší situace“. Pro většinu z nás se skutečná rivalita nachází mezi vlastním já a druhým člověkem, a nikoliv mezi druhým člověkem a Bohem. Je nebezpečné zatěžovat člověka povinnostmi, aby překročil meze pozemské lásky, je-li jeho problémem, že se ještě nedostal ani k ní. A je bezpochyby dost snadné milovat jiného tvora méně a představovat si, že se to děje proto, abychom se naučili více milovat Boha, zatímco skutečný důvod může být docela jiný. Stačí jen „zaměnit zkaženost přirozenosti za rozhojnění milosti“. Pro mnoho lidí není těžké nenávidět manželku nebo matku. V jedné skvělé scéně M. Mauriac líčí, jak jsou ostatní učedníci ohromeni a zmateni tímto podivným příkazem, ale Jidáš nikoliv. Jemu nečiní žádné potíže.

Kdybych však tuto rivalitu ve své knize zmínil dříve, bylo by to předčasné také z jiného důvodu. Nárok na božství, který si naše lásky tak snadno činí, může být vyvrácen, i když nezajdeme tak daleko. Tím, že lásky dokonce ani nedokážou zůstat samy sebou a bez Boží pomoci činit to, co slíbily, samy dokazují, že nejsou hodny zaujmout místo Boha. Proč prokazovat, že nějaké malé knížítko není zákonným vladařem, když si bez vladařovy podpory nedokáže udržet svůj podřízený trůn a ani půl roku zachovat ve své malé provincii mír? Už kvůli sobě samým se musejí lásky podřídít a sestoupit na druhé místo, mají-li zůstat tím, čím chtějí být. V tomto jhu spočívá jejich skutečná svoboda: jsou „vyšší, když se skloní“. Neboť když v lidském srdci vládne Bůh, ačkoliv bude někdy muset úplně odstranit některé z jejich přirozených pravomocí, často dále udržuje jiné v jejich úřadech a tím, že jejich pravomoc podřizuje své, dává lidskému srdci poprvé pevný základ. Emerson napsal: „Když polobohové odcházejí, bohové přicházejí.“ To je velice pochybný aforismus. Raději řekněme: „Když Bůh přichází (a jen tehdy),

polobohové smějí zůstat.“ Jsou-li ponecháni sami sobě, buď zmizí, nebo se z nich stanou démoni. Jen v jeho jménu mohou krásně a bezpečně „třít své malé trojzubce“. Buřičský slogan „Vše pro lásku“ je ve skutečnosti rozkazem k její popravě (datum popravy není prozatím vyplněno).

Nyní je však nutné se otázkou rivality, z těchto důvodů dlouho odkládanou, zabývat. S výjimkou devatenáctého století se tato otázka v každé dřívější době vznášela jako přízrak téměř nad každou knihou na toto téma. Jestliže viktoriánští spisovatelé potřebovali připomenout, že láska nestačí, starší teologové vždycky velice hlasitě říkali, že (přirozená) láska má patrně sklon být příliš velká. Nebezpečí, že budeme své bližní milovat příliš málo, zaměštnávalo jejich mysl méně než to, že je budeme milovat modlářsky. V každé manželce, matce, dítěti nebo příteli viděli možného Božího soupeře. Totéž samozřejmě činí náš Pán (Lukášovo evangelium 14,26).

Existuje jeden způsob, jenž nás od nezřízené lásky k našim bližním odrazuje a který jsem, jak zjišťuji, nucen od samého počátku odmítnout. Činím tak s rozechvěním, protože jsem se s ním setkal na stránkách velkého světce a myslitele, jemuž já sám vděčím za mnohé.

Slovy, která i dnes mohou vhnět slzy do očí, sv. Augustin popisuje bezútešný stav, do nějž jej uvrhla smrt jeho přítele Nebridia (*Vyznání* IV, 10). Pak z toho vyvozuje mravní naučení. K tomuto dochází, jak říká, darujeme-li své srdce někomu jinému než Bohu. Každá lidská bytost je pomíjivá. Nedovolte, aby vaše štěstí záviselo na něčem, co můžete ztratit. Má-li být láska požehnáním, a nikoliv utrpením, musíme ji chovat pouze k jedinému Milovanému, který nikdy nepomíjí.

Je to samozřejmě vynikající výklad. Neukládejte své zboží do lodí, do níž teče. Neinvestujte příliš do domu,

o který můžete přijít. A neexistuje žádný člověk, který by reagoval na taková obezřelá ponaučení bezprostředněji než já. Mám rád bezpečí. Ze všech argumentů proti lásce nepůsobí na mou přirozenost žádný tak mocně jako varování: „Pozor! Mohlo by ti to způsobit utrpení.“

Ano, ale působí tak na mou přirozenost, na můj temperament, nikoliv na mé svědomí. Když na onu výzvu reaguji kladně, připadám si Kristu na hony vzdálen. Jsem-li si něčím jist, pak tím, že jeho učení nebylo nikdy míněno tak, aby potvrdilo můj vrozený sklon upřednostňovat bezpečné investice a omezená rizika. Pochybuji, že je na mně něco, co by ho těšilo méně. A kdo by případně mohl na tak opatrnickém základě začít milovat Boha – protože je, abych tak řekl, větší jistotou? Kdo by něco takového vůbec mohl považovat za důvod k lásce? Vybrali byste si takto manželku nebo přítele – a když na to přijde, vybrali byste si v tomto duchu psa? Člověk se musí nacházet úplně mimo svět lásky, mimo svět všech lásek, aby mohl takto kalkulovat. *Erós*, bezuzdný *erós*, který dává přednost milované osobě před vlastním štěstím, je mnohem podobnější Lásce samé než toto.

Domnívám se, že tato pasáž ve *Vyznání* není ani tak součástí křesťanství sv. Augustina, jako spíše jeho kocovinou z pyšných pohanských filosofii, pod jejichž vlivem vyrůstal. Je bližší stoické „apatii“ či novoplatónskému mysticismu než *křesťanské lásce*. Následujeme Toho, který plakal nad Jeruzalémem a u Lazarova hrobu a který, třebaže miloval všechny, měl jednoho učedníka, kterého si zvláště „zamiloval“. Sv. Pavel je pro nás větší autoritou než sv. Augustin – sv. Pavel, který nejeví žádné známky toho, že by byl snad jako člověk netrpěl, a nevyvolává žádné zdání, že byl tolik trpět neměl, kdyby byl Epafroditos zemřel (Filipským 2,27).

Dokonce i kdybychom připustili, že naší největší moudrostí je pojistit se proti hlubokému žalu, cožpak sám Bůh takovou pojistku poskytuje? Zjevně nikoliv. Kristus nakonec říká: „Proč jsi mě opustil?“

Způsobem, jaký navrhuje sv. Augustin, žalu neunikneme. Ani žádným jiným. Není tu žádná bezpečná investice. Milujeme-li, jsme zranitelní. Milujte cokoli, a vaše srdce se bude určitě trápit a nejspíš bude zlomeno. Chcete-li si být jisti tím, že si je zachováte nedotčené, nesmíte je dát nikomu, dokonce ani zvířeti. Pečlivě si své srdce obalte koníčky a drobnými požitky. Vyhněte se všem závazkům. Bezpečně je uzamkněte v klenotnici nebo v rakvi svého sobectví. Ale v té klenotnici – bezpečné, temné, nehybné, bez přístupu vzduchu – se změní. Nebude zlomeno; stane se nezlomitelným, neproniknutelným, nevypokoupatelným. Alternativou tragédie nebo přinejmenším toho, že budete tragédii riskovat, je zatracení. Jediným místem mimo Nebe, kde můžete být dokonale bezpečni před všemi nebezpečími a zmatky lásky, je peklo.

Jsem přesvědčen, že ty nejbezuzdnější a nejnezřízenější lásky se protíví Boží vůli méně než samozvaný a sebeobraný stav bez lásky. Je to totéž jako zakopaná hřivna, a to z velice podobných důvodů. „Pane, poznal jsem, že jsi tvrdý člověk, sklízíš, kde jsi nesel, a sbíráš, kde jsi nerozsypal“ (Matoušovo evangelium 25,24). Kristus neučil a netrpěl proto, abychom se mohli stát opatrnějšími, pokud jde o naše vlastní štěstí, a to ani v přirozených láskách. Jestliže člověk jedná vypočítavě vůči svým pozemským milovaným, které vidí, nebude pravděpodobně o nic méně vypočítavý vůči Bohu, kterého nevidí. Bohu se nepřiblížíme tím, že se budeme snažit vyhnout utrpení, které je vlastní všem láskám, ale tím, že je přijmeme a nabídneme mu je jako oběť. Přiblížíme se mu tím, že odhodíme všechnu

obrannou zbroj. Má-li být naše srdce zlomeno a jestliže on zvolil tuto cestu, aby naše srdce zlomil, nechť se tak stane.

Ovšemže se tím nic nemění na tom, že všechny přirozené lásky mohou být nezřízené. *Nezřízený* neznamená „ne dost opatrný“. Ani to neznamená „příliš velký“. Není to kvantitativní pojem.

Pravděpodobně žádného člověka nelze milovat jednoduše „příliš“. Můžeme ho milovat příliš v *porovnání* s naší láskou k Bohu. Podstatou nemírnosti je však malost naší lásky k Bohu, a nikoliv velikost naší lásky k člověku. Ale dokonce i toto je třeba dále rozvinout. Jinak bychom znepokojili některé, kteří jsou na velmi dobré cestě, avšak jsou zneklidněni tím, že nedokážou vůči Bohu cítit tak vřelý cit, jaký pocítují k pozemské *milované osobě*. Myslím si, že je velice potřebné si přát, abychom to všichni vždy dokázali. Musíme se modlit, abychom tento dar dostali. Avšak otázka, zda milujeme „více“ Boha, nebo pozemskou *milovanou osobu*, není, pokud jde o naši křesťanskou povinnost, otázkou srovnání intenzity těchto dvou citů. Jde o to, kterému z nich sloužíte nebo který si vyberete či kterému dáte přednost, když dojde k volbě. Kterému nároku vaše vůle nakonec podlehne?

Vlastní slova našeho Pána jsou mnohem nelítostnější i mnohem tolerantnější než slova teologů. Neříká nic o tom, že bychom se ze strachu před zraněním měli mít na pozoru před pozemskými láskami. Jeho slova jsou jako prásknutí bičem: Mluví o připravenosti všechny je zavrhnout ve chvíli, kdy nám brání následovat ho.

„Jde-li kdo ke mně, a nemá-li v nenávisti otce svého i matere, i ženy, i děti, i bratří, i sester, ano i té duše své, nemůže býti mým učedníkem“ (Lukášovo evangelium 14,26, Kralický překlad).

Jak však máme rozumět slovu *nenávist*? Že by Láska sama prikazovala to, co nenávistí běžně míníme? Že by

přikazovala chovat zášť, pást se očima na neštěstí druhého, mít radost, když mu ubližujeme? To zní téměř jako protimluv. Domnívám se, že náš Pán, v tom smyslu, který míní zde, „nenáviděl“ sv. Petra, když řekl: „Ustup ode mne.“ Nenávidět znamená odmítnout, být proti, nečinit ústupky *milované osobě*, když *milovaná osoba* vyslovuje, jakkoliv sladce a soucitně, ďáblovy návrhy. Ježíš řekl, že člověk, který se snaží sloužit dvěma pánům, bude jednoho „nenávidět“ a druhého „milovat“. Určitě tu nejde o pouhé pocity odporu a libosti. Jednoho se bude držet, bude s ním souhlasit, bude pro něj pracovat, a pro druhého ne. Znovu zvažte: „Jákoba jsem si zamiloval, Ezaua však nenávidím“ (Malachiáš 1,2c –3a). Jak se v tomto konkrétním příběhu Boží „nenávisť“ k Ezauovi projevuje? Vůbec ne tak, jak bychom snad očekávali. Není tu samozřejmě žádný důvod předpokládat, že Ezau skončil špatně a byl ztracenou duší.

Starý zákon tady stejně jako kdekoliv jinde o takových věcech nic neříká. A na základě všeho, co nám bylo řečeno, byl Ezauův pozemský život v každém běžném smyslu slova mnohem pozeňnanější než Jákobův. Je to Jákob, kdo zažil všechna zklamání, pokoření, hrůzy a ztráty. Měl však něco, co Ezau neměl. Je praotcem. Předává hebrejskou tradici, zprostředkovává povolání a pozeňnání, stává se předkem našeho Pána. Zdá se, že „milování“ Jákoba znamenalo jeho přijetí pro vznešený (a bolestný) úkol, „nenávisť“ k Ezauovi jeho odmítnutí. Je „zavržen“, „neuspěl“, Bůh jej pro tento cíl shledal neužitečným. Takže své nejbližší a nejdražší, když se dostanou mezi nás a naši poslušnost Bohu, musíme nakonec odmítnout nebo prohlásit za nezpůsobilé. Určitě jim to bude připadat jako dostatečný projev nenávisť. Ve svém jednání se nesmíme nechat vést lítostí; musíme být slepí k slzám a hluší k výčitkám.

Nebudu tvrdit, že tato povinnost je těžká. Někomu se zdá být příliš snadná, někomu nesnesitelně obtížná. Pro všechny je však těžké poznat, kdy pro takovou „nenávisť“ nadešel čas. Naše povahy nás klamou. Jemní a něžní lidé – manželé pod pantoflem, poddajné manželky, slepě milující rodiče, poslušné děti – těžko uvěří, že tato doba vůbec kdy přišla. Lidé, kteří prosazují vlastní názory a mají v sobě trochu tyranství, tomu uvěří příliš brzy. Proto je tak mimořádně důležité usměrňovat své lásky tak, aby bylo nepravděpodobné, že tato chvíle vůbec nastane. Jak k tomu může dojít, lze sledovat na mnohem nižším stupni, když básník z doby Karla I., odcházející do válečných tažení, říká své milé:

*Nemohl bych tě, drahá, tolik milovat,
kdybych nemiloval více čest.*

Jsou ženy, pro něž by toto vysvětlení nemělo smysl. Čest by pro ně byla jednou z těch hloupých věcí, o kterých se muži baví: slovní omluvou útoku proti „zákonu lásky“, a tedy přitěžující okolností k tomu, co se básník chystá spáchat. Lovelace může toto vysvětlení použít s důvěrou, protože jeho dáma je dámou z doby Karla I., která už uznává stejně jako on nároky Cti. Není třeba, aby ji „nenáviděl“, aby jí zuřivě oponoval, protože on i ona uznávají tentýž zákon. Dávno předtím se na této věci shodli a porozuměli si v ní. Nemusí se teď – teď, když se mají rozhodnout – ujímat úkolu obrátit ji na víru v Čest. Právě tato předchozí dohoda je tak nezbytná, jde-li o mnohem větší nárok než o nárok Cti. Dojde-li ke krizi, je příliš pozdě začít manželce, manželovi, matce či příteli vykládat, že vaše láska měla po celou dobu tajné omezení – „bude-li Pán chtít“ nebo „pokud to vyšší Láska dovolí“. Měli být varováni. Aby bylo

jasno, nemělo by to být varování explicitní, ale mělo by být mlčky obsaženo v nesčetných rozhovorech, měli bychom je projevit příkladem ve stovkách rozhodnutí v malých věcech. Skutečnou neshodu v této věci bychom měli pocítit opravdu dost záhy, aby sňatku nebo přátelství vůbec zabránila. Nejlepší láska jakéhokoliv druhu není slepá. Když mluvil Oliver Elton o Carlyleovi a Millovi, řekl, že se rozcházel v názoru na spravedlnost a že takový rozdíl by byl přirozeně osudový pro „každé přátelství hodné toho jména“. Skrývá-li se v postoji milované osoby ono „všechno“ – zcela vážně všechno – „pro lásku“, pak jeho či její láska za to nestojí. Není ve správném vztahu k Lásce samé.

A toto mě přivádí na úpatí posledního příkrého svahu, který se v této knize musíme pokusit zdolat. Musíme se pokusit uvést tyto lidské aktivity, jež nazýváme „láskami“, do vztahu k oné Lásce, již je Bůh, trochu přesněji než doposud. Samozřejmě že může jít pouze o přesnost modelu nebo symbolu, který nás nakonec určitě zklame, a dokonce i když ho použijeme, bude jej třeba opravit jinými modely. Ti nejpokornější z nás, ve stavu milosti, mohou mít jisté „poznání“ (*connaitre*), určitý „závdavek“ Lásky samé. Avšak ani ten nejsvatější a nejinteligentnější člověk nemá žádnou přímou „znalost“ (*savoir*) nejvyšší Bytosti – poznává pouze na základě podobnosti. Nemůžeme vidět světlo, ale pomocí světla můžeme vidět věci. Výroky o Bohu jsou extrapolace ze znalosti jiných věcí, které nám božské osvětlení umožňuje poznat. Mluvím o tom tak ze široka proto, že ve snaze vyjádřit se jasně a vyhnout se neúnosné rozvlácnosti může následující pasáž svědčit o sebedůvěře, kterou v žádném případě nepocítuji. Byl bych blázen, kdybych ji pocítoval. Berte to jako fantazii jednoho člověka, skoro jako jeho mýtus. Pokud se vám něco z toho zdá užitečné, použijte to; jestliže se vám něco nezdá, už na to nemyslete.

Bůh je láska. A dále: „V tom je láska: ne že my jsme si zamilovali Boha, ale že on si zamiloval nás...“ (1. list Janův 4,10). Nesmíme začínat mysticismem, láskou člověka k Bohu nebo nádhernými předzvěstmi radosti z Boha, jež jsou některým v jejich pozemském životě dopřány. Začneme na samém počátku, u lásky jako Boží energie. Tato prvotní láska je *láska dávající*. Bůh netrpí hladem, který potřebuje ukojit, oplývá pouze hojností, která touží dávat. Učení, že Bůh neměl žádnou potřebu tvořit, není jen suchopárná scholastická spekulace. Je životně důležité. Bez něj se můžeme jen stěží vyhnout představě, kterou nemohu nazvat jinak než „manažerský“ Bůh. Bez tohoto učení se nevyhneme představě bytosti, jejíž funkcí či podstatou je „vládnout“ vesmíru, bytosti, jež se k vesmíru staví jako ředitel ke škole či hoteliér k hotelu. Avšak být svrchovaným Vládcem vesmíru není nic velkého pro Boha, který je Sám v Sobě, který přebývá „v zemi Trojice“, který je svrchovaným Vládcem mnohem rozlehlejších oblastí. Musíme mít stále na paměti onu vizi paní Juliany, ve které Bůh drží ve své dlani malý předmět podobný ořechu, a ten ořech je „všechno, co učinil“. Bůh, který nic nepotřebuje, si zamiloval naprosto postradatelné lidi, aby je mohl milovat a zdokonalovat.

Tvoří vesmír a zároveň už předvídá – nebo bychom snad měli říci vidí, neboť v Bohu čas neexistuje – bzučící oblak much kolem kříže, rozedraná záda, přitlačená na nerovný kůl, hřebíky prohnané Mesiášovými nervy. Vidí, jak tělo klesá dolů, opakovaná muka zad a paží, když se čas od času kvůli nadechnutí musí nadzvednout. Smím-li si dovolit použít obrazu z biologie, Bůh je „hostitel“, který si záměrně stvořil své vlastní parazity. Učinil nás, abychom z něj mohli těžit a „využívat“ ho. V tom spočívá láska. Toto je znázornění Lásky samé, tvůrce všech lásek.

Bůh jako Stvořitel přírody do nás vložil *lásku dávající i přijímající*. Lásky dávající jsou přirozenými obrazy jeho samého; jsou mu blízké podobou, ale ne nezbytně a ne u všech lidí blízké přiblížením. Oddaně milující matka, dobrotivý vládce nebo učitel mohou stále znovu dávat a soustavně tak ukazovat jeho podobu, aniž by se Bohu přiblížili. Lásky přijímající, pokud jsem mohl sledovat, se nijak nepodobají té Lásce, jíž je Bůh. Jsou to spíše koreláty, protiklady. Samozřejmě nikoliv v tom smyslu, jako je zlo opakem dobra, ale tak, jako je tvar sladkého pudinku opakem tvaru kuchyňské pudinkové formy.

Ale kromě těchto přirozených lásek nám Bůh může udělit mnohem lepší dar; nebo spíše, jelikož naše mysl potřebuje rozdělovat a rozškátulkovávat, dary dva.

Bůh lidem umožňuje podílet se na jeho *lásce dávající*. Ta se od lásek dávajících, jež zabudoval do jejich přirozenosti, liší. Těmto láskám nejde nikdy tak docela jenom o dobro milovaného objektu kvůli němu samotnému. Jsou nakloněny ve prospěch takového dobra, které samy mohou poskytnout, nebo takového, jaké by si nejvíce přály samy, případně takového, které zapadá do jejich předem vytvořeného obrazu o životě, jaký od svého objektu očekávají. Avšak Boží *dávající láska* – Láska sama působící v člověku – je naprosto nezaujatá a touží po tom, co je nejlepší pro milovaného. Navíc se přirozená láska dávající vždycky orientuje na objekty, které milující shledává nějakým způsobem skutečně hodné lásky – na objekty, ke kterým ho přitahuje náklonnost, erós, společné stanovisko nebo, když se tohoto nedostává, na ty, kdo jsou vděční a zasloužili, či snad na ty, jejichž bezmocnost je podmanivá a dojemná. Avšak Boží *dávající láska* v člověku mu umožňuje milovat to, co není přirozené lásky hodné: malomocné, zločince, nepřátele, imbecily, lidi nevrle, povýšené a jízlivce.

A nakonec, nanejvýš paradoxně, Bůh lidem umožňuje, aby chovali dávající lásku k němu samotnému. Existuje samozřejmě výklad, podle kterého nikdo nemůže dát Bohu nic, co mu už nepatří; a jestliže mu to skutečně patří, co jsi tedy dal? Jelikož je však až příliš zřejmé, že sami sebe, svou vůli a své srdce můžeme Bohu odepřít, můžeme mu je v tomto smyslu také dát. To, co je po právu jeho a co by ani chvilku neexistovalo, kdyby to jeho být přestalo (stejně jako píseň patří zpěvákovi), učinil naším tak, abychom mu to mohli svobodně vrátit. „Naše vůle nám patří, abychom ji učinili vůlí Tvou.“ A jak všichni křesťané vědí, existuje ještě jiný způsob, jak dávat Bohu: Každý cizí člověk, kterého nasytíme a oblékneme, je Kristus. A toto je vůči Bohu zjevně projev lásky dávající, ať už o tom víme, nebo ne. Láska sama může působit v těch, kteří o ní nic nevědí. „Ovce“ v podobenství¹ netušily nic ani o Bohu ukrytém ve vězni, kterého navštívily, ani o Bohu skrytém v nich samých, když tu návštěvu vykonaly. (Celé toto podobenství chápou jako podobenství o soudu nad pohany, protože v řečtině začíná slovy, že Bůh shromáždí „všechny národy“ – podle všeho pohany, *gójím*.)

Každý bude souhlasit s tím, že taková láska přichází z milosti a že bychom ji měli nazývat *láskou křesťanskou*. Já však musím dodat něco, co možná nebude tak snadno přijato. Podle mě dává Bůh dva další dary: nadpřirozenou *lásku přijímající* k němu samému a nadpřirozenou *lásku přijímající* člověka k člověku. Tou první nemyslím *lásku oceňující* k Bohu, dar adorace. Jak málo mohu o tomto vznešenějším tématu říci, se ukáže později. Mám na mysli lásku, která nesní o nezaujatosti, mám na mysli bezednou chudobu. Jako řeka, která vytváří své vlastní koryto, jako

¹ Viz Matoušovo evangelium 25,31–46 – pozn. překl.

kouzelné víno, jež si má, když je vylito, vytvořit zároveň také pohár, který je udrží, Bůh mění naši potřebu jeho samého v *lásku přijímající*, nasměrovat k němu. Ještě divnější je to, že v nás vyvolává víc než pouhou přirozenou vnímavost ke křesťanské lásce našich bližních. Potřeba se zde natolik blíží nenasytlosti a už tak jsme tolik nenasytí, že se to jeví jako podivná milost. Nemohu se však zbavit dojmu, že právě toto se děje.

Uvažujme nejprve o nadpřirozené *lásce přijímající* ve vztahu k Bohu, jež je nám udělena jeho Milostí. Ovšemže Milost nevytváří potřebu. Ta je už „dána“ (jak říkají matematikové) samotným faktem naší stvořenosti a nesmírně umocněná tím, že jsme stvoření padlá. Milost nám dává plné rozpoznání, rozumné vědomí, kompletní přijetí – dokonce, s určitou výhradou, vděčné přijetí – této potřeby. Neboť bez Milosti jsou naše přání a naše potřeby v konfliktu.

Všechny tyto výrazy nehodnosti, které křesťanská praxe vkládá do úst věřícího, připadají vnějšmu světu jako nedůstojné, neupřímné servilnosti pochlebníka před samovládce nebo přinejlepším jako *façon de parler** podobný sebedopceňování čínského gentlemana, když se nazývá „obhroublým a negramotným člověkem“. Ve skutečnosti však vyjadřují neustále opakovaný, protože neustále potřebný pokus popřít falešnou koncepci sebe samých a našeho vztahu k Bohu, kterou nám naše přirozenost neustále podsouvá – dokonce i ve chvíli, kdy se modlíme. Boží lásce neuvěříme, dokud nemáme důvod věřit, že nás opravdu miluje, ne proto, že On je Láska, ale protože sami o sobě jsme hodni lásky. Pohané byli tohoto podnětu poslušni bez ostychu; dobrý člověk byl „bohům milý“, protože byl dobrý. Jelikož my jsme lépe vyučováni, uchylujeme se ke

* Způsob mluvy – pozn. překl.

lsti. Je nám zcela vzdálená myšlenka, že máme ctnosti, pro které by nás mohl Bůh milovat. Jak velkolepě se však kajeme! Jak říká Bunyan, když popisuje své první domnělé obrácení: „Domníval jsem se, že v Anglii není člověka, který by působil Bohu větší potěšení než já.“ Když jsme i z toho vyvedeni, vystavujeme dále Božímu obdivu svou vlastní pokoru. *Tohle* se mu přece bude líbit. Nebo jestliže se mu nebude líbit toto, bude se mu líbit naše jasnozřivé a pokorné poznání, že se nám pokory stále nedostává. Tak, stále hlouběji a hlouběji a ve stále rafinovanější podobě, si uchováváme nějakou úpornou představu o naší vlastní, naší příliš vlastní přitažlivosti. Je snadné to uznat, ale téměř nemožné trvale si uvědomovat, že jsme zrcadly, jejichž jas, pokud nějaký máme, je bezesbytku odrazem slunce, které září nad námi. Musíme mít přece alespoň trošinku přirozené jasnosti, byť by byla sebemenší. Nemůžeme přece být *pouhá* stvoření!

Neboť Milost tuto komplikovanou absurditu potřeby, a dokonce i lásku přijímající, jež svou vlastní nouzi nikdy tak docela neuznává, nahrazuje plným, dětským a radostným přijetím této potřeby, radostí z naprosté závislosti. Stáváme se „veselými žebráky“. Dobrý člověk lituje svých hříchů, které umocnily jeho nouzi. Naprosto však nelituje toho, že mu umožnily, aby si znovu uvědomil svou potřebu. A už vůbec nelituje nevinné potřeby, jež je vlastní jeho stvořené podstatě. Protože tato iluze, ke které se naše přirozenost upíná jako ke svému poslednímu pokladu, naše předstírání, že něco je jenom naše nebo že si, byť na okamžik, můžeme svou vlastní silou udržet nějaké dobro, které do nás Bůh vložil, nám brání v tom, abychom byli šťastní.

Jsme jako lázeňští hosté, kteří se touží při koupání dotýkat nohama – nebo jednou nohou – nebo alespoň jedním

palcem dna, zatímco ztratit tuto oporu by znamenalo vydat se napospas nádhernému dorážení příboje. Důsledkem našeho rozchodu s posledním nárokem na vlastní svobodu, sílu a cenu je skutečná svoboda, síla a cena, které jsou opravdu naše proto, že nám je dal Bůh, a proto, že víme, že (v jiném smyslu) „naše“ nejsou.

Bůh však také proměňuje naši přijímající lásku k druhým a ta si žádá stejnou proměnu. Ve skutečnosti všichni v jistých chvílích potřebujeme, někteří z nás častěji než jiní, toto milosrdenství jiných, které jako Láska sama v nich přítomná miluje ty, kteří lásku nevzbuzují. Není to však ten druh lásky, po kterém toužíme, ačkoliv je to ten druh lásky, který potřebujeme. Chceme být milováni pro svou chytrost, krásu, šlechetnost, čestnost, užitečnost. První náznak toho, že nás někdo miluje tou nejvyšší ze všech lásek, vyvolá strašný šok. Je dobře známo, že zlomyslní lidé vůči nám budou předstírat *křesťanskou lásku* právě proto, že vědí, že nás tím zraní. Říci někomu, kdo očekává obnovení náklonnosti, přátelství nebo erótu: „Jako křesťan ti odpouštím,“ je jen způsob, jak pokračovat v hádce. Ti, kdo to říkají, samozřejmě lžou. Ale neupřímně vyslovit něco takového s cílem zranit by nebylo možné, kdyby to nebylo zraňující samo o sobě.

Jak nesnadné je přijímat a zase jen přijímat od druhých lásku, která nezávisí na naší přitažlivosti, si lze uvědomit na extrémním případě. Představte si, že vás krátce po svatbě postihla nevléčitelná choroba, s kterou budete žít možná mnoho let; jste najednou neužitečný, bezmocný, ošklivý, nechutný, závislý na příjemech manželky; ochuzující tam, kde jste chtěli zbohatnout. Navíc máte poškozený intelekt, lomcují s vámi záchvaty nekontrolovatelného hněvu a máte plno neodkladných požadavků. A představte si, že péče a soucit vaší ženy jsou nevyčerpatelné. Muž,

který to dokáže přijímat s úsměvem, který dokáže bez zášti vše přijímat a nic nedávat, který se dokáže zdržet únavného sebeobviňování, jímž se jen dožaduje hýčkáni a dalšího ujišťování, dělá něco, co by pouze přirozená přijímající láska nedokázala. (Taková žena bude bezpochyby také dělat něco, co přesahuje přirozenou lásku dávající, ale o to tu teď nejde.) V takovém případě je možná těžší a požehnanější přijímat než dávat. Co však tento extrémní příklad ilustruje, má obecnou platnost. My všichni přijímáme *křesťanskou lásku*. V každém z nás je něco, co není možné přirozeně milovat. Jestliže nás lidé tímto způsobem nemilují, není to jejich chyba. Přirozeně milovat je možné jen to, co je lásky hodné. Stejně tak byste mohli žádat, aby měli lidé rádi chuť plesnivého chleba nebo zvuk vrtačky. Navzdory tomu nám však mohou odpustět, mohou nás litovat a mohou nás milovat – *křesťanskou láskou*, jinou ne. Všichni, kdo mají dobré rodiče, manželky, manžely nebo děti, si mohou být jisti, že někdy – a možná, že vzhledem k nějakému určitému charakteristickému rysu či zvyku stále – přijímají *křesťanskou lásku*. Jsou milováni ne proto, že by si lásku zasloužili, nýbrž proto, že v těch, kdo je milují, přebývá Láska sama.

Tak Bůh, je-li vpuštěn do lidského srdce, proměňuje nejen lásku dávající, ale i lásku přijímající. Proměňuje nejen naši přijímající lásku k němu, ale i naši přijímající lásku k druhým lidem. To není samozřejmě to jediné, k čemu může dojít. Bůh může přijít s úkolem, který nám bude připadat ještě strašnější, a žádat, abychom se přirozené lásky úplně zřekli. Velké a strašné povolání, jako bylo to Abrahamovo, může člověka přinutit, aby se otočil zády ke svému lidu a otcovskému domu. Možná bude muset být obětován erós nasměrovaný k zakázanému objektu. V takových případech je tento proces sice obtížné podstoupit,

ale snadné pochopit. Nutnost proměny i tehdy, když je přirozené lásce dovoleno trvat dál, přehlédneme mnohem pravděpodobněji.

V takovém případě nenahrazuje božská láska sama lásku přirozenou, jako bychom měli vyházet své stříbro, abychom uvolnili místo pro zlato. Přirozené lásky jsou povolány k tomu, aby se staly způsoby *lásky křesťanské* a současně zůstaly původními přirozenými láskami.

Člověk tu najednou vnímá jakousi ozvěnu nebo harmonii či nutný důsledek samotného Kristova vtělení. A to nás nemusí překvapovat, protože autor obojího je tentýž. Jelikož je Kristus dokonalý Bůh i dokonalý člověk, jsou přirozené lásky povolány stát se dokonalou *křesťanskou láskou* a rovněž dokonalými přirozenými láskami. Jako se Bůh stává člověkem „ne tak, že by se jeho božství zvrhlo v tělesnost, ale tak, že lidství přijímá jakožto Bůh“, tak i zde: *křesťanská láska* se nescvrkává na pouhou přirozenou lásku, ale přirozená láska je přijata do Lásky samé a stává se jejím naladěným a poslušným nástrojem.

Většina křesťanů chápe, jak k tomu může dojít. Všechny činnosti přirozených lásek (s výjimkou hříchů) se mohou v některé pozhnané chvíli stát dobrými skutky šťastné, troufalé a vděčné přijímající lásky či nesobecké a nevšetečné lásky dávající, přičemž obě jsou *láskou křesťanskou*. Nic není natolik triviální nebo živočišné, aby to nemohlo být takto proměněno. Hra, žertování, společné popíjení, tlachání, procházka, akt tělesné lásky – to všechno mohou být způsoby, kterými odpouštíme nebo odpuštění přijímáme, jimiž utěšujeme nebo jsme usmířováni, ve kterých „nehledáme svých věcí“. Takto v našich vlastních instinktech, chutích a zábavách pro sebe Láska sama připravila „tělo“.

Řekl jsem však „v pozhnané chvíli“. Chvilě brzy pomínou. Úplná a bezpečná přeměna přirozené lásky ve způsob

lásky křesťanské je úkol tak obtížný, že snad žádný hříšný člověk se ještě nepřiblížil k tomu, aby jej splnil dokonale. Nicméně zákon, že lásky musejí být takto přetvořeny, je, jak soudím, neúprosný.

Potíž je jako obvykle v tom, že to můžeme vzít za špatný konec. Když se této zásady chopí křesťanský kroužek nebo rodina – lidé, kteří dávají své křesťanství příliš hlasitě najevo –, mohou svým veřejným chováním a především svými slovy předstírat, že toho dosáhli, mohou to předstírat vyumělkovaně, úzkostlivě, trapně a nesnesitelně. Mezi sebou, otevřeně a nahlas dělají takoví lidé z každé maličkosti záležitost vysloveně duchovního významu. (Před Bohem, na kolenou, za zavřenými dveřmi by to bylo něco jiného.) Neustále zbytečně žádají o odpuštění a nesnesitelně domýšlivě je nabízejí. Kdo by raději nežil s těmi obyčejnými lidmi, kteří své (a ani ty naše) špatné nálady nezdůrazňují a u nichž jídlo, noční spánek nebo vtip všechno napraví? Skutečná zásluha musí být ze všech našich zásluh tou nejtajnější. Je-li to možné, musí být dokonce utajená i před námi samotnými. Naše pravice nesmí vědět, co dělá naše levice. Nedospěli jsme příliš daleko, hrajeme-li s dětmi karty „pouze“ proto, abychom je pobavili nebo abychom jim ukázali, že jsme jim odpustili. Nejsme-li schopni ničeho lepšího, je správné, že to děláme. Bylo by však lepší, kdyby v nás hlubší, méně vědomá *křesťanská láska* vyvolala takové rozpoložení, ve kterém by pro nás byla trocha zábavy s dětmi právě tím, co se nám v té chvíli líbí nejvíce.

V tomto nezbytném úsilí nám nicméně velice pomáhá právě ten rys naší zkušenosti, na nějž si nejvíce stěžujeme. Výzva, abychom své přirozené lásky proměnili v *lásku křesťanskou*, nikdy nechybí. Zajišťují ji veškeré neshody a zklamání, se kterými se ve všech přirozených láskách setkáváme. Tyto neshody a zklamání jsou neklamným

důkazem, že přirozená láska „nebude stačit“ – neklamným, nejsme-li zaslepeni samolibostí. Pokud samolibí jsme, pak s těmito důkazy nakládáme absurdním způsobem. „Jen kdybych měla na své děti větší štěstí (ten chlapec se čím dál tím víc podobá svému otci), milovala bych je dokonale.“

Všechny děti však občas dohánějí k zuřivosti a většina dětí je nezřídka protivná. „Jen kdyby byl můj manžel ohleduplnější, méně líný, méně rozhozavačný.“... „Kdyby tak byla moje žena méně náladová a rozumnější, kdyby byla méně extravagantní.“... „Kéž by můj otec nebyl tak příšerně nudný a lakomý.“ Avšak v každém z nás, a pochopitelně i v nás samotných, je něco, co vyžaduje sebeovládání, toleranci, odpuštění. Nutnost praktikovat tyto ctnosti nás nejprve vede a nutí k tomu, abychom se pokusili změnit – přesněji, nechali Boha změnit – naši lásku v *lásku křesťanskou*. Ty mrzutosti a třenice jsou užitečné. Je dokonce možné, že tam, kde je potíží nejméně, je přeměna přirozené lásky nejtěžší. Když je jich spousta, je zřejmé, že je nutné tuto lásku pozvednout. Povznést se nad ni, když je tak plně uspokojována a tak málo ohrožována, jak to jen pozemské podmínky dovolují – vidět, že se musíme pozvednout, ačkoli už všechno vypadá tak dobře –, může vyžadovat delikátnější přeměnu a vytříbenější pohled. Také v tomto smyslu může být pro „bohatého“ nesnadné vstoupit do Božího království.

A přesto jsem přesvědčen, že nutnost přeměny je neúprosná, přinejmenším už proto, mají-li naše přirozené lásky vstoupit do nebeského života. Většina z nás věří, že do něj vstoupit mohou.

Smíme věřit, že vzkříšení těla znamená také vzkříšení „našeho většího těla“ – vzkříšení celkového uspořádání našeho pozemského života s jeho náklonnostmi a vztahy. Ale jen pod jednou podmínkou: Není to podmínka Bohem

libovolně uložená, ale podmínka, která je nezbytně spojena s povahou Nebe: nevejde tam nic, co se nemůže stát nebeským. „Tělo a krev“, pouhá přirozenost, Boží království zdědit nemůže. Člověk může vstoupit do Nebe jen tím, že Kristus, který zemřel a vstoupil do Nebe, je v něm „zformován“. Neměli bychom předpokládat, že totéž platí o lidských láskách? Jenom ty, do kterých vstoupila sama Láska, vystoupí k Lásce samé. A mohou být s Kristem povýšeny pouze tehdy, mají-li do určité míry a určitým způsobem podíl na jeho smrti: Mohou být povýšeny tehdy, jestliže se v nich obsažený přirozený prvek – během let nebo v nějakém náhlém utrpení – podrobil změně. Tvářnost tohoto světa pomíjí. Samo označení „přirozenost“ v sobě zahrnuje pomíjivost. Přirozené lásky mohou doufat ve věčnost jen tehdy, když dovolí, aby byly zahrnuty do věčnosti *křesťanské lásky*; alespoň pokud dovolí, aby tento proces tady na zemi začal dříve, než přijde noc, kdy nebude nikdo schopen pracovat. A tento proces bude vždy zahrnovat určitý druh smrti. Není vyhnutí. V mé lásce k manželce nebo k příteli je jediným věčným prvkem proměňující přítomnost Lásky samé. Pokud vůbec, pak jedině s touto přítomností mohou ostatní prvky doufat, stejně jako naše fyzická těla, že vstanou z mrtvých. Protože jen toto je v nich svaté, jen toto je Bůh.

Teologové se občas ptají, zda se v Nebi „navzájem poznáme“ a zda tu pak budou mít konkrétní vztahy lásky vybudované na zemi nějaký význam. Zdá se rozumné odpovědět: „Může to záležet na tom, jakým druhem lásky se staly nebo stávaly na zemi.“ Neboť setkat se ve věčném světě s někým, k němuž pocítujete pouze přirozenou lásku, byť jakkoliv silnou, by nebylo (z tohoto důvodu) ani zajímavé. Cožpak by to nebylo stejné jako potkat v dospělosti někoho, kdo se zdál být v obecné škole naším velkým

přítelem jen proto, že jsme měli společné zájmy a zaměstnání? Jestliže tu nebylo nic víc, jestliže nebyl spřízněnou duší, bude teď pro vás úplným cizincem. Žádný z vás už nehraje kuličky. Už nechcete, aby vám na oplátku za vaši pomoc s cvičením z francouzštiny pomohl s aritmetikou. Domnívám se, že v Nebi by láska, která se nikdy nestala ztělesněním Lásky samé, byla stejně zbytečná. Protože přirozenost pominula. Vše, co není věčné, je z hlediska věčnosti zastaralé.

Neodvažuji se – tím spíše, že mě k tomu vedou mé vlastní touhy a obavy– utvrdit některého opuštěného a zdeptaného čtenáře ve velmi rozšířené iluzi, že opětovné spojení s milovaným mrtvým je cílem křesťanského života. Popření této iluze zní možná uším těch, kteří jsou zdrceni neštěstím, tvrdě a neskutečně, popřena však být musí. Sv. Augustin řekl: „Stvořil jsi nás pro sebe a neklidné je naše srdce, dokud nespočine v Tobě.“ To, čemu se snadno uvěří na chvíli před oltářem nebo snad napůl v modlitbě a napůl při meditaci v dubnovém lese, zní u lůžka umírajícího jako výsměch. Budeme však o to víc doopravdy oklamáni, jestliže to odvrhneme a upneme se – možná dokonce za pomoci spiritistické seance a nekromantie pouze k naději, že se jednou, a tentokrát navždy, zase budeme těšit z pozemské *milované osoby*. Je těžké si nepředstavovat, že by takové nekonečné prodloužení pozemského štěstí bylo naprosto uspokojující.

Avšak, mohu-li věřit své vlastní zkušenosti, jsme hned ostře varováni, že něco není v pořádku. Ve chvíli, kdy se pokusíme využít svou víru v jiný svět k tomuto účelu, víra slábne. V okamžicích, kdy jsem ve svém životě opravdu hluboce věřil, byl v centru mých myšlenek vždy sám Bůh. Tím, že jsem v něj věřil, mohl jsem pak věřit i v Nebe jako nutný důsledek. Avšak opačný postup – nejprve věřit

v setkání s milovanou osobou a pak kvůli tomuto setkání věřit v Nebe a nakonec kvůli Nebi věřit v Boha – fungovat nebude. Můžeme si samozřejmě představovat různé věci. Sebekritický člověk si však bude brzy stále více uvědomovat, že tu pracuje jeho vlastní fantazie. Ví, že pouze spřádá sny. A prostší duše zjistí, že duchové, které se pokoušejí žít, postrádají jakoukoliv útěchu a výživu, že mohou být jen povzbuzování k jakési podobě skutečnosti žalostnou sebehypnotizující snahou a snad s pomocí nepoctivých obrazů, písní a (co je horšího) kouzel.

Tak ze zkušenosti zjišťujeme, že není dobré obracet se pro pozemskou útěchu k Nebi. Nebe může poskytnout nebeskou útěchu, žádnou jinou. A ani země nemůže poskytnout pozemskou útěchu. Jak ukáže zkušenost, pozemská útěcha neexistuje.

Protože sen, že svého cíle, pro který jsme byli stvořeni, dosáhneme v Nebi z čistě lidské lásky, by mohl být pravdivý, jen kdyby byla celá naše víra mylná. Byli jsme stvořeni pro Boha. Pozemská *milovaná osoba* může vzbudit naši lásku jen tím, že je v nějakém ohledu jako On, jen tím, že je ztělesněním jeho krásy, milosrdenství, moudrosti nebo dobroty. Nejde o to, že jsme své pozemské *lásky* milovali příliš, ale že jsme tak docela nechápali, co milujeme. Nejde o to, že budeme vyzváni, abychom se od nich, tak důvěrně blízkých, odvrátili k Neznámému. Až spatříme Boží tvář, poznáme, že jsme ji znali odjakživa. Byl zasvěcen do všech našich pozemských zkušeností nevinné lásky; stvořil je, udržoval a v každé chvíli zevnitř oživoval. Vše, co v nich bylo opravdovou láskou, bylo dokonce i na zemi mnohem více jeho než naše, a naše to bylo jen proto, že to bylo jeho. V Nebi nebude žádná mučivá úzkost a žádná povinnost odvracet se od našich pozemských *milovaných*. Za prvé proto, že už odvráceni budeme: od portrétů k Originálu, od

potůčků k Prameni, od lidí, které Bůh učinil hodnými lásky, k Lásce samé. Za druhé však proto, že je všechny najdeme v něm. Tím, že ho milujeme víc než je, budeme je milovat víc než teď.

To vše je však daleko „v zemi Trojice“, nikoliv tady ve vyhnanství, v slzavém údolí. Tady dole je to všechno jen ztráta a odříkání. Skutečným smyslem bolestné ztráty (pokud nás postihne) je patrně vnútit nám toto poznání. Jsme pak nuceni, abychom se snažili uvěřit něčemu, co ještě nemůžeme vnímat, abychom se snažili uvěřit, že naším pravým Milovaným je Bůh. Proto je úmrtí blízké osoby v jistém smyslu snazší pro nevěřícího než pro nás. Ten může bouřit, vztekát se, hrozit pěstí vesmíru a (je-li geniální) psát básně, jako jsou ty Housmanovy nebo Hardyho. My se však, když jsme na tom nejhůř a když se nám i to nejmenší úsilí jeví jako příliš velké, musíme začít snažit o to, co se zdá být nemožné.

„Je snadné milovat Boha?“ táže se starý autor. „Je to snadné pro ty, kteří tak činí,“ odpovídá. Pod pojem *křesťanská láska* jsem zahrnul dvojí Milost. Bůh nám však může dát ještě třetí. Může v člověku probudit nadpřirozenou *oceňující lásku* k němu samému. To je dar, po kterém bychom měli toužit ze všech darů nejvíce. Skutečné jádro veškerého lidského a andělského života nespočívá v našich přirozených láskách, a dokonce ani v etice, nýbrž tady. S tímto darem jsou všechny věci možné.

A tam, kde by nějaká lepší kniha začínala, moje musí skončit. Neodvažuji se pokračovat. Nikoliv já, ale Bůh ví, zda jsem někdy tuto lásku zakusil. Možná jsem si jen představoval, že ji zakouším. Lidé jako já, jejichž představivost je mnohem větší než jejich poslušnost, musejí podstoupit spravedlivý trest. Snadno si představujeme stavy mnohem vznešenější, než jakých jsme kdy skutečně dosáhli. Jestliže

popisujeme své představy, můžeme sebe i ostatní přimět uvěřit, že jsme je skutečně prožili. A jestliže si to jen představím, je to snad jen další sebeklam, že dokonce i pouhá představa způsobuje, že mi v určitých chvílích všechny ostatní předměty touhy – ano, dokonce i pokoj, dokonce i život beze strachu – připadají jako rozbité hračky a zvadlé květiny? Možná.

Možná, že pro mnohé z nás veškerá zkušenost jen vymezuje, mohu-li to tak říci, tvar oné mezery, kde by měla být naše láska k Bohu. To není dost. Ale je to něco. Jestliže nedokážeme „žít Boží přítomnost“, je důležité zakoušet Boží nepřítomnost, být si stále více vědom své nevědomosti, dokud se nebudeme cítit jako člověk, který stojí u obrovského vodopádu a neslyší žádný hluk, nebo jako člověk v jedné povídce, který se dívá do zrcadla a nenachází tu žádnou tvář, či jako člověk ve snu, který natahuje ruku po viditelných předmětech, ale nic nenahmatává. Vědět, že sníme, znamená, že už tak docela nespíme. Avšak pro zprávy ze světa plně bdícího musíte k těm, kteří jsou moudřejší než já.